

DIMITRE ONCIUL — 70 DE ANI DE LA MOARTE

Dimitre Onciul — director al Arhivelor Statului din România

IOAN SCURTU

La 1 aprilie 1900, când a fost numit director general al Arhivelor Statului din România, Dimitre Onciul avea 44 de ani și un renume bine stabilit în cultura și știința românească. Era, din 1896, profesor la Facultatea de litere și filosofie a Universității din București, întemeind școala critică de istorie în România, publicase câteva lucrări fundamentale privind, cu deosebire, istoria medievală a românilor, fusese ales, în 1889, membru corespondent al Academiei Române.

Înainte sa, în fruntea Arhivelor Statului s-au aflat personalități ilustre, precum Gheorghe Asachi, Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Cezar Bolliac, Ion Heliade Rădulescu, Constantin Aricescu, iar din 1876 conducerea acestora era asigurată de Bogdan Petriceicu Hașdeu care se pensionase la începutul anului 1900.

Referindu-se la momentul alegerii lui Dimitre Onciul în fruntea Arhivelor Statului, marele istoric Nicolae Iorga scria: „Pe dealul lui Mihai Vodă geniul lui Hașdeu prezida, melancolic, la ruinarea unor vechi încăperi istorice, în care urmele trecutului putrezeau în neîngrijire. La noi nu i se dă fiecăruia ce trebuie, ce e chemat să facă, și oricine a cunoscut pe Hașdeu știe că a-i da o funcție administrativă, a-l pune să ordoneze și să păzească o instituție, fie și științifică, a-i impune să redacteze rapoarte și să iscălească adrese era nu numai o garanție de neglijare a instituției, dar și o ironie față de vioiul romantism dezordonat al acestei naturi de excepție. Și atunci când Hașdeu însuși a înțeles aceasta, nimeni n-a „miluit” pe Onciul cu Direcția Arhivelor, ci toți ne-am dat în laturi înaintea candidaturii lui, fiindcă știam că acel moment nu este al cercetătorului, ci al fondatorului și al orînduitorului”¹.

Aprecieri laudative făcea și Vasile Pârvan: „Sînt mulți muritorii care ajung a fi căpetenii. Unii pentru că sînt înțelepți, alții pentru că sînt violenți. Puțini sînt însă aceia care ajung în fruntea tovarășilor de oameni, pentru că în adevăr ar fi trebuitori acolo. Căci oamenii nu-și orînduiesc viața după nevoi, ci după chefuri. Și adesea cei răi și netrebnici sînt conducători, iar cei buni și harnici sînt conduși”².

În cazul lui Dimitre Onciul, el a ajuns în fruntea Arhivelor Statului pentru că avea calitățile necesare îndeplinirii acestei funcții. Nu era arhivist,

¹ N. Iorga, *Oameni care au fost*, vol. II, București, 1967, p. 19.

² Vasile Pârvan, *La mormîntul lui Dimitre Onciul*, în *Mcmoriale*, București, 1923, p. 85.

dar a onorat cu numele și cu prestigiul său instituția în fruntea căreia a acceptat să se afle. A impus, înainte de toate, un stil de muncă, o manieră de comportare: „De o conștiinciozitate exemplară, de un caracter inflexibil, de o cinste indiscutabilă, de o exactitate meticuloasă și de o putere de muncă uimitoare. Figura lui înaltă și robustă, vocea lui detunătoare și cadentată, corectitudinea lui aproape exagerată în îndeplinirea datoriei, seriozitatea și cumițenia părerilor ce exprima în orice împrejurare, i-au dat prestigiul care impune, care-l făcea respectat, mai mult de atât: temut”³. Sint aprecierile lui Constantin Moisil, student al lui Onciul și urmaș la conducerea Arhivelor Statului.

O primă și esențială problemă, căreia Dimitre Onciul i-a consacrat o mare parte din timpul și energia sa, a fost aceea a localului Arhivelor Statului. Spre deosebire de înaintașii săi, care s-au amăgit cu ideea de a realiza un impunător palat al Arhivelor, Dimitre Onciul a procedat metodic, aparent mai modest, pentru a nu trezi reacția negativă a oficialităților, de care depindea alocarea fondurilor necesare. În consecință, a elaborat un plan de refacere în etape a ansamblului Mihai Vodă, unde se afla, din 1866, sediul Direcției Generale a Arhivelor Statului. Onciul a ținut să convingă pe guvernanți că localul astfel restaurat era „destinat pentru o instituție de frunte

³ Const. Moisil, *D. Onciul*, în *Lui D. Marmeliuc. 2 octombrie 1936*, Cernăuți, 1936, p. 51.

a statului”⁴. Pentru realizarea acestei opere de mare valoare, el a apelat la specialiști remarcabili: Alexandru Băicoianu, Nicolae Gabrielescu, Petre Antonescu.

Pe măsură ce localul se restaura, Dimitre Onciul a pornit la amenajarea depozitelor, birourilor, sălilor de studiu; de asemenea, a conceput și realizat primul muzeu al Arhivelor din România și unul dintre cele mai reprezentative din lume. Priceput gospodar, directorul general s-a ocupat personal de toate problemele, începând cu imaginea de ansamblu a clădirii – atît în exterior, cît și în interior – pînă la mobilier instalații sanitare, lumină electrică, telefon etc.

După 15 ani de trudă, Dimitre Onciul a reușit să schimbe complet imaginea instituției în fruntea căreia se afla. Nicolae Iorga avea să noteze în 1915: „Astăzi un imens și frumos palat se înalță pe locul ruinelor: într-o ordine admirabilă, miile de documente și dosare așteaptă pe lucrătorii cari le vor face să vorbească”⁵.

Paralel cu lucrările din București, Dimitre Onciul a acordat atenție și asigurării condițiilor corespunzătoare pentru păstrarea arhivelor statului din Iași, obținînd localul de la Mănăstirea Golia, care a fost restaurat, adaptat necesităților specifice și dotat cu mobilierul necesar.

Odată rezolvată problema spațiului și a mobilierului, Dimitre Onciul s-a preocupat de aranjarea materialului arhivistic după metodele cele mai practice. Neavînd o experiență proprie în domeniu, a folosit vizitele efectuate în străinătate – mai ales la Viena și Budapesta – pentru a analiza modul cum erau organizate acolo arhivele și a folosi această experiență în România.

A condus munca de inventariere a materialului arhivistic, astfel încît el să fie cît mai accesibil pentru cercetare, preocupîndu-se de realizarea unui indice istoric al documentelor. Personalul pe care-l avea la dispoziție era redus din punct de vedere numeric: în total 20 de persoane (inclusiv directorul). De aceea și exigența lui față de lucrătorii Arhivelor era foarte mare. Recrutarea personalului se făcea pe baza unui concurs foarte riguros, dat în fața unei comisii de specialiști, constînd în probe de paleografie, caligrafie, istoria românilor, limba franceză sau germană. Lucrările scrise erau sigilate, corectate și notate, după care se deschideau în prezența tuturor membrilor comisiei; aceasta încheia un proces-verbal în care se consemnau rezultatele și lista celor admiși.

Pentru a avea o evidență clară și a face aprecieri corecte, directorul general cerea rapoarte lunare de activitate de la Arhivele din Iași pentru fiecare funcționar în parte.

O coordonată importantă a activității lui Dimitre Onciul a fost îmbogățirea patrimoniului Arhivelor Statului. El s-a preocupat de preluarea arhivelor de la instituțiile centrale și locale; a întreprins o adevărată campanie de salvare, ordonare și inventariere a arhivelor județene. A sporit Fondul Arhivistic Național cu documente preluate de la Ministerul de Interne, al Instrucțiunii Publice, de Război, de Justiție, Agricultură și Domenii, Finanțe, de la Mitropolia Țării Românești, Prefectura Poliției Capitalei, Epitropia Sfîntul Spiridon din Iași⁶.

⁴ Mihail M. Fănescu, *Dimitrie Onciul, în Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 204.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 19.

⁶ Mihail M. Fănescu, *op. cit.*, p. 210.

Apreciind că Direcția Generală a Arhivelor Statului era singura gestionară a arhivei istorice, Dimitre Onciul și-a exprimat dezacordul față de scoaterea din patrimoniul Arhivelor Statului a actelor privitoare la revoluția din 1848 și transferarea lor la Academia Română⁷.

Participarea României la războiul pentru unitate națională a ridicat în fața lui Dimitre Onciul problema asigurării fondului arhivistic al țării. Încă de la 20 august 1916, el cerea funcționarilor să participe la „împachetarea documentelor ce vor fi transportate spre a fi puse la adăpostul atacurilor dușmane”⁸.

De comun acord cu guvernul condus de Ion I. Brătianu, a trimis la Iași o parte importantă a documentelor de arhivă (44 de lăzi), în speranța că acolo se vor afla în siguranță. Dar, la sfârșitul lui 1916 și începutul anului 1917, acestea au fost transportate, împreună cu tezaurul României și alte bunuri de valoare excepțională, în Rusia, de unde multe nu s-au întors încă pînă în ziua de astăzi.

În timpul ocupației germane, directorul general al Arhivelor Statului a rămas în București, pentru a avea grijă de documentele neevacuate și păstrate în depozitele de aici. A fost și un mare risc, întrucît cîteva bombe au căzut chiar în curtea Arhivelor Statului, Onciul scăpînd ca prin minune de schijele ce au lovit clădirea.

După Marea Unire din 1918, s-a ocupat și de arhivele din Basarabia, Bucovina și Transilvania. Din inițiativa sa, în anul 1920, s-au înființat Arhivele Statului din Cluj, la organizarea cărora a luat parte mari personalități, precum Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Sextil Pușcariu, Ion Ursu. A pus bazele unei organizări unitare — pe întreg teritoriul național a Arhivelor Statului, care să ofere cercetătorilor documentele necesare cunoașterii și scrierii istoriei românilor.

A inițiat o nouă lege a arhivelor, menită să statueze locul și rolul acestora în ansamblul societății românești, activitățile specifice pe care acestea urmau să le desfășoare.

A militat pentru aplicarea prevederilor din tratativele de la Saint Germain și Trianon din 1919—1920, care stabileau retrocedarea către România a documentelor provenite din Bucovina și Transilvania. În acest scop s-a deplasat în 1921 la Viena, iar în 1922 a delegat un arhivist în comisia instituită de Ministerul de Externe al României pentru recuperarea documentelor istorice⁹. Din păcate, nici Austria nici Ungaria nu au înapoiat nici pînă astăzi documentele aparținînd Fondului Arhivistic Național al României.

Evident, nu tot ce a făcut Dimitre Onciul a fost perfect. Cel mai competent exeget al operei sale — l-am numit pe profesorul Aurelian Sacerdoțeanu, el însuși director general al Arhivelor Statului timp de 15 ani (1938—1953) — aprecia că, Onciul „a făcut unele greșeli. Mai întîi nu a avut un plan de perspectivă pentru clasarea arhivelor și a continuat să extragă din fonduri documente importante spre a alcătui seria factive, denumită *secția istorică*. Din considerente personale nu a recuperat de la Hașdeu bogatul material prețios pe care acesta îl luase cu sine la pensionare și pe care a trebuit să-l obțină pe cale judecătorească abia de la legatarii săi testamentari,

⁷ *Ibidem*, p. 211.

⁸ *Ibidem*, p. 224.

⁹ *Ibidem*, p. 226.

însă în mare parte mutilat. Din aceleași considerente a lăsat să se promulge decretul din 1903, prin care o seamă de documente cu caracter politic au fost transferate fondului documentar al Bibliotecii Academiei Române, descompunând astfel seriile respective ale fondurilor. În sfârșit, admitea greu accesibilitatea la cercetarea documentelor, iar la publicarea inventarelor sau a altor lucrări arhivistice nici nu voia să se gîndească¹⁰.

Marele merit al lui Onciul este că a știut să se înconjoare de colaboratori harnici și pricepuți, cei mai mulți foști studenți ai săi, care au muncit cu dragoste și devotament pentru clasarea și evidența arhivelor, pentru creșterea prestigiului acestei instituții. A încurajat pe cei harnici și a sancționat pe delăsători și neglijenți. Metoda critică, stilul științific, cultura sa istorică și, nu în ultimul rînd, vastele relații pe care le avea în lumea intelectuală și politică au fost din plin utilizate spre folosul arhivelor și a arhiviștilor.

Într-un raport din 1909 către Ministerul Instrucțiunii el afirma: „Serviciul Arhivelor Statului reclamă o pregătire specială, cum și o deosebită scrupulozitate din partea arhiviștilor cărora le este încredințată conducerea serviciului. Spre a păstra serviciului pe funcționarii cu studii superioare care și-au făcut stagiul în acest serviciu și s-au distins prin aptitudinea necesară, trebuie să li se asigure o situație materială corespunzătoare, cel puțin nu inferioară acelei de profesori secundari. Altminteri, posturile de arhivari nu vor putea fi ocupate de arhivari bine pregătiți care să prezinte garanție pentru bunul mers al serviciului”¹¹.

De-a lungul celor 23 de ani cît a îndeplinit funcția de director general al Arhivelor Statului, Dimitre Onciul și-a continuat activitatea de profesor la Facultatea de litere și filosofie a Universității din București. Își ținea seminarul de specialitate la Arhivele Statului, familiarizînd astfel „elementele tinere, promițătoare, cu atmosfera de arhivă, în general neatrăgătoare pe acele timpuri — cum aprecia Aurelian Sacerdoțeanu —, și a determinat măcar pe unii să fie ori arhiviști, ori scotocitori de arhive”¹².

În fapt, funcția de dascăl a depășit-o în timp pe cea de director general al Arhivelor Statului. Ea a fost dublată de o activitate științifică cu totul remarcabilă. În semn de recunoaștere a meritelor sale, în anul 1905 a fost ales membru titular al Academiei Române, iar în 1920 a devenit președintele celui mai prestigios for științific al țării.

Preocupat de conservarea și restaurarea vestigiilor trecutului, Dimitre Onciul a fost ales membru al Comisiei Monumentelor Istorice, devenind în 1919 președintele acesteia. Tot în 1919 a fost ales decan al Facultății de litere și filosofie din cadrul Universității din București, iar trei ani mai tîrziu, în 1922, a întemeiat Comisia Consultativă Heraldică, devenind și primul președinte al acesteia.

Datele și faptele concrete arată, fără putință de tăgadă, că Dimitre Onciul n-a conceput funcția de director general al Arhivelor Statului ca o slujbă oarecare, menită să-i ofere o viață tihnită între cei patru pereți ai biroului său, ci ca o componentă importantă a unei activități multilaterale, pe deplin responsabile, în variate domenii ale specialității sale.

¹⁰ Aurelian Sacerdoțeanu, *Viața și opera lui Dimitre Onciul*, în Dimitre Onciul, *Scrieri istorice*, vol. I, București, 1968, p. 78—79.

¹¹ Mihail M. Fănescu, *op. cit.*, p. 222.

¹² Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 78.

La rîndul lor, oficialitățile vremii au tratat cu respect Arhivele Statului, neîncercînd să le implice în disputa dintre partidele politice. Între anii 1900 și 1923 țara noastră a fost rîvășită de marea răscoală din 1907, a participat la cel de al doilea război balcanic (1913) și la războiul pentru făurirea unității naționale (1916—1919). În acest interval de timp la cirna României s-au perindat 18 guverne, dintre care 7 conservatoare, 6 liberale, 3 fără culoare politică, 1 de coaliție, 1 al Partidului Poporului. În fruntea Arhivelor Statului a rămas — neimplicat în valurile politice — savantul și profesorul Dimitre Onciul, tratat cu respectul ce se cuvenea demnității sale personale și instituției care, din punct de vedere formal, ținea de Ministerul Instrucțiunii Publice.

Dimitre Onciul a încetat din viață la 20 martie 1923, în plină putere creatoare. Într-un articol publicat cu acel prilej, Nicolae Iorga scria: „Cu Dimitre Onciul pleacă din mijlocul nostru, desigur la o vîrstă cînd putea să mai aducă multe și însemnate servicii învățămîntului, inițiatorul însuși al studiilor critice de istoria românilor (< . . . >). Pretutîndeni unde, ca la Arhivele Statului și la Comisia Monumentelor Istorice, o sarcină administrativă i-a fost încredințată, el a îndeplinit-o cu o scrupulozitate care poate servi de model. Cu aceste însușiri va rămîne el în amintirea elevilor săi și a opiniei publice”¹³.

Vremurile vitrege au făcut ca cea mai importantă operă materială a lui Dimitre Onciul, clădirea Arhivelor Statului, să fie demolată în anul 1985. Chiar și bustul lui, ridicat în 1927, în parcul din preajma Arhivelor Statului, a fost demontat; iar soclul distrus. Înfăptuirile lui Dimitre Onciul au rămas însă în conștiința colaboratorilor și a urmașilor săi. A impus un stil de muncă: metodic, perseverent. Și un mod de a fi: exigent, autoritar, drept și cinstit.

În așteptarea construirii unui nou local al Arhivelor Statului, ca o replică la cel realizat, în urmă cu aproape opt decenii, în acest an vom ridica bustul în micul parc de lîngă actuala clădire a Direcției Generale a Arhivelor Statului, aflată în centrul Bucureștilor. Este un modest și necesar omagiu pe care-l datorăm ilustrului nostru înaintaș la împlinirea a 70 de ani de la trecerea sa în neființă.

¹³ N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 204.